

institutions becomes especially urgent, especially if we take into account preferences and interests of students.

The conducted survey has shown that application of physical culture means with the use of musical accompaniment by physical education teachers in the process of physical culture and health-saving activity requires the search for new forms, methods and means of organizing educational activities aimed at qualitative training of future physical education teachers in higher education institutions. Unpreparedness for the application of physical culture means with the use of musical accompaniment by physical education teachers in the process of physical culture and health-saving activity in general secondary education institutions is directly related to the lack of required specialized publications, as well as the lack of attention to mastering of the physical culture means with the use of musical accompaniment during professional training of future physical education teachers in higher education institutions.

Key words: physical culture, physical culture and health-saving activities, musical accompaniment, physical education teacher.

УДК 37.013:371.14

Тетяна Желєзна

Комунальний заклад «Кіровоградський
обласний інститут післядипломної педагогічної
освіти імені Василя Сухомлинського»

ORCID ID 0000-0001-5607-4381

DOI 10.24139/2312-5993/2019.06/251-266

СТРУКТУРНО-КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТА КРИТЕРІАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РІВНІВ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена висвітленню проблеми характеристики критеріїв та показників здоров'язбережувальної компетентності вчителя основної школи, що дозволяють оцінити рівні її сформованості відповідно до визначених структурних компонентів. У статті використано теоретичні (аналіз наукових джерел для порівняння й зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему з метою укладання критеріальних характеристик рівнів прояву здоров'язбережувальної компетентності) та емпіричні (анкетування, експертна оцінка) методи дослідження. Аналіз наукових досліджень із проблеми та результатів проведених опитувань уможливив формування переліку професійно-особистісних якостей і здатностей учителів основної школи, які доцільно розвивати в умовах післядипломної педагогічної освіти з метою вдосконалення якості їх здоров'язбережувальної діяльності.

Ключові слова: *здоров'язбережувальна компетентність учителя основної школи, компонент, компонентний склад, критерій, рівень, критеріально-рівнева характеристика, освітнє середовище, система післядипломної педагогічної освіти.*

Постановка проблеми. Наведені в науково-методичній літературі тлумачення понять здоров'язбережувальний освітній простір, здоров'язбережувальна діяльність учителя та їх синкретизм дозволили нам визначити *здоров'язбережувальну компетентність учителя основної школи* як міжпредметне особистісне утворення, інтегральну характеристику педагога, яка включає знання, уміння, навички, компетенції, мотивацію, досвід та визначає його здатність здійснювати професійну діяльність на засадах здоров'язбереження.

Учитель основної школи в умовах здоров'язбережувального освітнього середовища закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) має виходити з таких позицій: визначення життя та здоров'я кожної людини як найвищої особистісної цінності; усвідомлення спрямованості здійснення своєї професійно-педагогічної діяльності на збереження здоров'я всіх учасників освітнього процесу; розуміння важливості особистого прикладу; готовності до інтенсивної діяльності, спрямованої на здоров'язбереження в умовах шкільної освітньої взаємодії тощо.

Аналіз змісту *здоров'язбережувальної компетентності* (ЗЗК) виявив, що вона тісно пов'язана з *професійною компетентністю*, оскільки ключовим завданням учителя основної школи є передача навчальної інформації, предметних знань і формування на їх основі системи загальних і предметних компетентностей. Водночас інші дослідження засвідчують тісний зв'язок здоров'язбережувальної компетентності з *соціальною компетентністю*, аналіз змісту якої виявив, що до її складу окремі дослідники необґрунтовано вводять певні елементи, які, на нашу думку, мають безпосереднє відношення до здоров'язбережувальної компетентності.

Аналіз актуальних досліджень. Критеріальні характеристики, наведені у працях науковців, присвячених дослідженню здоров'язбережувальної компетентності фахівців соціономічних професій (Т. Веретенко, М. Лехолетової, А. Турчинова, О. Тогочинськог та ін.) – соціальних працівників, військових офіцерів, працівників пенітенціарної служби, а також фахівців технічного, аграрного профілю (В. Овчарук, С. Харченко та ін.) тощо, є цікавими і продуктивними для використання в нашому дослідженні, адже вони побудовані переважно на засадах андрагогіки, проте вони не висвітлюють особливостей роботи з підростаючим поколінням та молоддю, з якими безпосередньо пов'язана щоденна праця вчителя основної школи. З іншого боку, дослідження, присвячені підготовці та вдосконаленню здоров'язбережувальної компетентності педагогів, які працюють з дошкільнятами та на початковій

ланці освіти (висвітлені у працях В. Бутенко, О. Ландо, Т. Осадченко та ін.), також надають дещо «однобічну» інформацію, зосереджуючись на специфіці дитячого віку, адже покликані реформувати освітню систему «знизу», виконати складні масштабні завдання, яке перед ними ставить суспільство сучасної європейської України та Нова українська школа.

Вітчизняні вчені (О. Антонова і Н. Поліщук, О. Єресько, Н. Козак, С. Кубрак, М. Маєвський, Б. Максимчук, О. Микитюк, Ю. Мосейчук та ін.) працюють над пошуком різноманітних шляхів розв'язання проблеми підготовки вчителів до розвитку здоров'язберезувальної компетентності учнів. З цією метою обґрунтовано необхідність формування в майбутніх учителів-предметників такої компетентності під час здобуття професійної освіти (навчання у профільному ЗВО). Водночас тим учителям, які працюють з підлітками, вже сьогодні потрібно володіти низкою педагогічних професійних-особистісних якостей і здатностей, що забезпечують ведення здорового способу життя, відповідальність за розвиток здоров'язберезувальної компетентності учнів, а також – актуальними знаннями про складники здоров'я та його збереження, про позитивні й негативні фактори впливу на здоров'я людини, самооцінку стану здоров'я, саморегуляцію та профілактику ризику розвитку професійних захворювань тощо.

Значний внесок у дослідження розвитку складових професійної компетентності педагогічних працівників, що стосуються здатності формування в учнів мотивації і практичних навичок просоціальної і безпечної поведінки та здорового способу життя, беззаперечно, належить творчому колективу авторів «Програми навчального модуля «Основи формування соціальної і здоров'язберезувальної компетентності учнів» (очно-дистанційна форма навчання)» (2018), на чолі з експертами міжнародного рівня Т. Воронцовою і В. Пономаренком за підтримки міжнародних та національних організацій та установ. Вважаємо за необхідне розширення кола слухачів навчального модуля і вбачаємо можливості використання адаптованих версій розробленої програми для всіх учителів-предметників основної школи, адже така компетентність має бути розвинена не лише у представників «цільової групи» педагогічних працівників – учителів початкової школи, учителів предмета «Основи здоров'я», методистів і педагогічних працівників, які викладають факультативні курси профілактичного спрямування, практичних психологів, соціальних педагогів.

Метою статті є характеристика критеріїв та показників здоров'язберезувальної компетентності вчителя основної школи, що дозволяють оцінити рівні її сформованості відповідно до визначених компонентів.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз наукових джерел для порівняння й зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему з метою укладання критеріальних характеристик рівнів прояву здоров'язбережувальної компетентності), емпіричні (анкетування, експертна оцінка).

Виклад основного матеріалу. Дослідники проблеми розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів обґрунтували компонентний склад і відповідно до виокремлених структурних компонентів досліджуваного феномена розробили дещо відмінні критеріальні апарати досліджень із відповідними показниками. Зауважимо, що проблема вибору критеріїв сформованості ЗЗК залежить від структури, тому в наукових розвідках дослідників вони суттєво відрізняються. Так, дослідниця О. Микитюк виявила такі компоненти і критерії формування здоров'язбережувальної компетентності вчителів: *мотиваційно-ціннісний* (передбачає потребу вчителя в удосконаленні знань, прагнення до самоосвіти; розуміння необхідності значущості цих знань у житті людини і в професійній діяльності), *когнітивний* (характеризується об'ємом знань, їх системністю, глибиною, міцністю, усвідомленістю), *операційно-діяльнісний* (передбачає сукупність умінь і навичок, які формуються у процесі вивчення дисциплін), *рефлексивний* (передбачає усвідомлення, аналіз власного досвіду й результатів своєї діяльності) (Микитюк, 2009).

Дослідниця М. Шеян визначає *здоров'язбережувальну компетентність учителів основної школи* через готовність та здатність педагога кваліфіковано здійснювати і свідомо перебудовувати діяльність щодо здоров'язбереження всіх суб'єктів освітнього процесу в професійному аспекті на основі знань, умінь, навичок, досвіду, мотивації та вдосконалення професійно значущих якостей особистості. Учена для визначення сучасного стану досліджуваної інтегративної професійної характеристики та передбачення динаміки її розвитку пропонує використовувати такі критерії, як: *ціннісно-мотиваційний*, *когнітивно-знаннєвий* та *діяльнісно-операційний*, при цьому виокремлює три рівні її прояву (високий, середній і низький) і наводить змістові критеріально-рівневі характеристики для окремого вимірювання й оцінки кожного з обраних критеріїв (Шеян, 2018).

Досліджуючи *проблему* розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у процесі підвищення кваліфікації, В. Успенська розробила критеріальний апарат дослідження, який включає: 1) умотивованість на професію вчителя основ здоров'я (для мотиваційно-ціннісного компонента); 2) сформованість системи фахових знань (для когнітивного компонента); 3) сформованість операційно-діяльнісних умінь і

навичок з методики викладання основ здоров'я (для операційно-діяльнісного компонента); 4) сформованість комунікативно-рефлексивних умінь (для комунікативно-рефлексивного компонента) – з показниками, які відповідають виокремленим критеріям результативності розвитку професійної компетентності. Учена виокремила чотири рівні – високий, достатній, середній, низький, – які розкривають комплекс сутнісних характеристик дослідженої нею компетентності (Успенська, 2015).

Зіставлення результатів теоретичних та емпіричних досліджень засвідчує, що проблема дослідження структурно-компонентного складу здоров'язберезувальної компетентності є складною, з огляду на інтегративну сутність, у якій поєднуються та взаємодіють конкретні компоненти, що відображають зміст і характеризують особливості її прояву в учителів основної школи.

Специфіка ЗЗК учителя основної школи полягає в тому, що він повинен ефективно використовувати щоденні професійні ситуації для формування в учнів мотивації і практичних навичок просоціальної й безпечної поведінки та здорового способу життя. Тим часом, як з 2008 року впродовж десятиліття захворюваність дітей шкільного віку в Україні зростає на 27 % (за даними Національної академії медичних наук України), зокрема, коли в п'ятих класах налічується близько 50 % дітей, які мають хронічні захворювання, то до дев'ятого класу цей показник зростає до 64 %. Сьогодні в Україні серед підлітків від 12 до 18 років лише 6–10 % – відносно здорові.

Ми поділяємо думку творчого колективу авторів-розробників «Програми навчального модуля «Основи формування соціальної і здоров'язберезувальної компетентності учнів» (очно-дистанційна форма навчання)» (2018), які вважають, зокрема, що професійна компетентність учителя складається зі здатностей – загальних і фахових – та вимірюється відповідно до наявних результатів навчання (сформульованих та зведених у місткий чіткий перелік), що об'єднані за категоріями – знання, уміння, навички та ставлення (Програма навчального модуля «Основи формування соціальної і здоров'язберезувальної компетентності учнів», 2018).

Укладений ними глосарій визначає поняття *«соціальна і здоров'язберезна компетентність»* через здатність людини планувати і реалізовувати свою життєдіяльність у спосіб, сприятливий для здоров'я і безпеки самої людини та її соціального оточення (Освіта на основі життєвих навичок, 2014).

З огляду на таку позицію, схилиємось до слухної думки щодо раціональності ідей з реформування стандартів і освітніх програм вітчизняної післядипломної педагогічної освіти (Концепція розвитку педагогічної освіти, 2018), зокрема щодо врахування світових тенденцій та внесення змін до традиційного уявлення про структурно-компонентний склад ЗЗК учителя.

Вважаємо за потрібне наголосити на тому, що робота закладів післядипломної освіти з розвитку здоров'язберезувальної компетентності в учителів-предметників ЗЗСО II ступеня має бути дещо переглянута й зосереджена на формуванні й розвитку найважливіших міжпредметних ретельно відібраних якостей і здатностей (показниках) з огляду на фахову (предметну) професійну діяльність педагогів та з метою обов'язкового врахування їх індивідуальних особливостей і потреб.

Водночас дослідники В. Дрижак і С. Єрмак обґрунтовують необхідність здійснення «навчання дорослих з урахуванням їх вікових та індивідуально-психологічних особливостей» (Дрижак і Єрмак, 2019).

На важливості здійснення цілеспрямованої кадрової політики закладом загальної середньої освіти наголошувала дослідниця Т. Ізюмська, яка вбачала в цьому причину ставлення до предмета, як до «другорядного», в «учнів, батьків та самих учителів», що призводить до сумних статистичних даних. Вона обґрунтувала існування декількох перепон, до яких також віднесла необхідність системної співпраці з фахівцями інших сфер під час навчання основ здоров'я, як-от: заклади охорони здоров'я та спеціалізовані державні інспекції (Ізюмська, 2013).

Погоджуємось із думкою дослідників М. Лянного, П. Рибалка, В. Ганчевої, А. Красілова, які серед компонентів фізкультурно-оздоровчої роботи виокремлюють наявність системи спортивно-масових заходів, розробку й упровадження інноваційних педагогічних проектів з фізичного виховання, а також наголошують на необхідності потужного кадрового забезпечення для її реалізації (Лянной та ін., 2019).

Дослідник О. Тогочинський також стоїть на позиції застосування андрагогічного підходу в процесі формування здоров'язберезувальної компетентності в майбутніх фахівців. Він, обстоюючи важливість і потребу у здійсненні такої підготовки, справедливо зазначає, що важливу роль у розвитку особистості відіграють мотивація та спрямованість. Учений доводить, що на розвиток особистісних якостей, що сприяють здоров'язбереженню, здійснюють вплив як внутрішні, так і зовнішні *чинники*, які, безумовно, взаємопов'язані та ґрунтуються на таких принципах:

свідомого ставлення до оволодіння здоров'язбережувальними технологіями; оволодіння знаннями, уміннями та навичками, що сприяють веденню здорового способу життя; формування мотивації щодо прояву активності в навчанні та в позанавчальній діяльності; систематичності у веденні здорового способу життя; забезпечення гармонійного фізичного та інтелектуального розвитку особистості; відповідального ставлення як до власного здоров'я, так і до збереження здоров'я оточуючих (Тогочинський, 2019).

На думку Н. Башавець, основою здоров'язбережувальної компетентності студента є фізичне виховання. Учена переконливо доводить, що такий підхід дозволяє сформувати в молоді знання про теоретико-методичні основи здоров'язбереження та необхідність саморозвитку й самовдосконалення власної культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації, що ґрунтується на профілактиці професійних захворювань та подоланні стресу, оздоровчих заходах, розвитку морально-вольових якостей, основах саморегуляції, важливості усвідомлення підтримання активного фізичного стану, умінні розробляти індивідуальну оздоровчу систему та вести здоровий спосіб життя, а також – адекватно реагувати на вчинки оточуючих та об'єктивно оцінювати стан свого фізичного здоров'я, володіти методиками самоконтролю й самооцінки стану здоров'я (Башавець, 2013).

Для доведення об'єктивно існуючої необхідності розвивати здоров'язбережувальну компетентність у всіх учителів, які працюють в 5–9 класах ЗЗСО, упродовж 2017–2019 рр. нами було проведено *опитування* 284 осіб (з числа вчителів, методистів, представників адміністрації ЗЗСО, громади, медичних працівників та вчителів предмету «Основи здоров'я» та «Фізична культура»). За результатами проведеного опитування та отриманих експертних оцінок нами сформовано перелік важливих професійно-особистісних здатностей учителів основної школи (зокрема тих, хто викладає предмети освітніх галузей «Математика», «Природознавство», «Технології», «Мови і літератури», «Суспільствознавство» та «Мистецтво»), які ми умовно об'єднали у *три групи*: 1) ціннісне ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших учасників освітнього процесу; умотивованість до професійної діяльності на засадах здоров'язбереження та стійке прагнення до її вдосконалення; 2) сформованість системи динамічних знань про здоров'я, способи його збереження і зміцнення; знання педагогічних основ створення здоров'язбережувального освітнього середовища; 3) активне використання здоров'язбережувальних технологій у своїй професійно-педагогічній діяльності, уміння вибудовувати її на засадах превентивного

здоров'язбереження, здійснення продуктивних педагогічних дій на основі набутих знань про організацію здорового способу життя.

Залежно від міри прояву кожної з виявлених професійно-особистісних здатностей (індикаторів для якісного оцінювання) маємо можливість розробити критеріальні характеристики та моніторити здоров'язбережувальну компетентність того чи іншого вчителя ЗЗСО II ступеня з метою з'ясування рівня її прояву.

У нашому дослідженні критерій розуміємо (за С. Гончаренком) як «...сукупність ознак, на основі яких складається оцінка умов, процесу й результату навчальної діяльності» (Український педагогічний словник, 1997). Показниками ж сформованості/розвиненості ЗЗК в учителів основної школи вважаємо вияв її структурних компонентів у вигляді якостей, знань, умінь і здатностей, перелік найважливіших з яких було визначено за допомогою методу експертних оцінок у процесі дослідження.

На основі аналізу й узагальнення результатів емпіричних досліджень і наукових праць, у яких розкрито підходи до структурування особистісних характеристик педагога, у структурі здоров'язбережувальної компетентності вчителя основної школи виокремлюємо мотиваційно-ціннісний, когнітивний та технологічно-діяльнісний *компоненти*. Відповідно до виокремлених компонентів досліджуваної компетентності приймаємо такі *критерії* та *показники*, які дозволяють визначити *рівень* прояву досліджуваної якості:

- *мотиваційно-ціннісний компонент* – наявність позитивної мотивації до професійно-педагогічної діяльності на засадах здоров'язбереження та прагнення до її вдосконалення, усвідомлення цінності здоров'я і здоров'язбереження як світоглядної орієнтації. *Критеріями* виступають умотивованість до здоров'язбережувальної професійної діяльності й усвідомлене ціннісне ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших учасників освітнього процесу, а *показниками* – усвідомлення значущості здоров'я як життєвої цінності, бажання вести здоровий спосіб життя та стежити за станом власного здоров'я, стійка мотивація до застосування знань зі здоров'язбереження в освітньому процесі основної школи (зокрема – здатність до проектування здоров'язбережувальних моделей поведінки), прагнення до вдосконалення власної професійної діяльності на засадах здоров'язбереження;

- *когнітивний компонент* – наявність знань про здоров'я і здоров'язбереження учасників освітнього процесу, про основні напрями здоров'язбережувальної діяльності вчителя-предметника основної школи.

Критерієм виступає сформованість системи динамічних знань про здоров'я, способи його збереження і зміцнення, про педагогічні основи створення здоров'язбережувального освітнього середовища, а *показниками* – міцні теоретичні знання про виміри здоров'я людини (фізичне, емоційне, інтелектуальне, духовне, соціальне), глибокі знання про психолого-педагогічні особливості й вікову періодизацію розвитку людини, обізнаність у законодавстві в сфері профілактичної освіти, здатність до оволодіння актуальною інформацією щодо підтримки здоров'я та профілактики ризику професійних захворювань, активність у пошуку і відборі інформації про теоретичні аспекти вдосконалення здоров'язбережувального освітнього середовища основної школи;

- *технологічно-діяльнісний компонент* – наявність умінь щодо використання здоров'язбережувальних технологій і здійснення професійно-педагогічної діяльності на засадах превентивного здоров'язбереження. *Критерієм* виступає сформованість уміння дбайливо ставитися до свого здоров'я та здоров'я інших учасників освітнього процесу, а *показниками* – використання вчителем здоров'язбережувальних технологій, активних та інтерактивних методів навчання у своїй професійно-педагогічній діяльності, уміння вибудовувати її на засадах превентивного здоров'язбереження, здійснення продуктивних педагогічних дій на основі набутих знань про організацію здорового способу життя (зокрема – дотримання санітарно-гігієнічних вимог, режимів харчування, відпочинку і сну, занять фізичною культурою тощо), розвинені вміння щодо моніторингу стану свого здоров'я та оцінки стану здоров'я оточуючих в освітньому середовищі основної школи, здатність нейтралізувати вплив на здоров'я основних негативних чинників, сформованість уміння негайно реагувати на фізичне і психологічне насилля і вживати необхідних заходів в умовах освітнього середовища основної школи.

Узагальнення теоретичних напрацювань та емпіричних даних дозволило розробити системні описи здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи на основі багаторівневої моделі. У визначених рівнях відображено показники кожного компонента досліджуваної компетентності.

Далі якісно схарактеризуємо вчителів-предметників ЗЗСО II ступеня, які мають відповідний рівень сформованості досліджуваної якості. *Недостатній* (найнижчий – професійно неприпустимий) рівень прояву ЗЗК нами не зафіксовано, але ми не виключаємо можливості існування таких сумних випадків у педагогічній практиці вітчизняної школи, тому визначаємо його як сформований на недостатньому рівні, коли вчитель не може повноцінно

виконувати свої обов'язки і має бути від них усунутий до моменту набуття необхідних якостей і здатностей. Це завдання покладено на адміністрацію закладу освіти, тому не будемо відволікатись на його висвітлення.

Учителі з *базовим (низьким)* рівнем ЗЗК (переважно – сформованим ще під час навчання у профільному закладі вищої освіти) не завжди розуміють її значимість для професійної діяльності педагога; вони майже не цікавляться здоров'язбережувальними аспектами професійно-педагогічної діяльності й ефективними здоров'язбережувальними технологіями і засобами організації педагогічної діяльності та взаємодії; необхідні професійно-особистісні якості в таких учителів сформовані недостатньо; спрямованість на безперервний розвиток у здоров'язбережувальній сфері майже не виражена.

Такі вчителі мають низький рівень умотивованості до збереження здоров'я учасників освітнього процесу, слабо виражене ставлення ціннісне ставлення до власного здоров'я. Вони не виявляють прагнення до ведення здорового способу життя та розвитку особистісних морально-вольових якостей, які сприяють здоров'язбереженню.

Учителі основної школи з таким рівнем мають поверхневі знання щодо теоретичних аспектів здоров'язбереження учасників освітнього процесу, щодо складників здоров'язбереження, способів збереження і зміцнення здоров'я дітей та підлітків. Вони недостатньо обізнані щодо причин виникнення й розвитку професійних захворювань учителів. Їхніх знань про основні напрями здоров'язбережувальної професійно-педагогічної діяльності вчителя основної школи бракує для самостійного вирішення професійно спрямованих завдань.

Такі вчителі не завжди здатні використовувати здоров'язбережувальні технології, у них недостатньо розвинене вміння дбайливо ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших учасників освітнього процесу. Їм дуже важко адекватно та цілісно оцінювати загальний стан свого здоров'я та здоров'я інших учасників освітнього процесу, виявляти і нейтралізувати вплив на здоров'я руйнівних чинників. Вони не завжди можуть вживати необхідні заходи для контролю та поліпшення здоров'я, навіть після проходження щорічного медичного профогляду. У них відсутні усвідомлена потреба та сформоване вміння підтримувати свій активний фізичний стан. Учителі мають недостатній рівень професійної відповідальності, ігнорують діяльність щодо власного професійно-особистісного розвитку у сфері здоров'язбереження, не

повною мірою розуміють свою роль в освітньому середовищі, не намагаються підтримувати позитивний імідж педагога.

Учителі з *достатнім (середнім)* рівнем ЗЗК переважно розуміють її значимість для професійної діяльності педагога; вони в більшості випадків цікавляться здоров'язбережувальними аспектами професійно-педагогічної діяльності й ефективними здоров'язбережувальними технологіями і засобами організації педагогічної діяльності та взаємодії; необхідні професійно-особистісні якості в таких учителів сформовані на достатньому рівні; спрямованість на безперервний розвиток у здоров'язбережувальній сфері досить виражена.

У вчителів основної школи з таким рівнем існує мотивація до ведення здорового способу життя та здійснення професійно-педагогічної діяльності на засадах здоров'язбереження та самовдосконалення, але ці мотиви не є панівними. Вони усвідомлюють необхідність розвитку особистісних морально-вольових якостей, що сприяють здоров'язбереженню.

Такі педагоги обізнані щодо теоретичних основ здоров'я і здоров'язбереження учасників освітнього процесу, мають знання про наскрізні лінії та основні напрями здоров'язбережувальної діяльності вчителя-предметника основної школи, про способи збереження і зміцнення здоров'я дітей та підлітків. Вони в більшості випадків знають причини виникнення й розвитку професійних захворювань учителів та шляхи здійснення їх профілактики. Достатній рівень знань таких учителів про напрями здоров'язбережувальної професійно-педагогічної діяльності в основній школі дозволяє їм ефективно вирішувати основні професійно спрямовані завдання.

Учителі здебільшого вміють використовувати здоров'язбережувальні технології та здійснювати свою професійно-педагогічну діяльність на засадах превентивного здоров'язбереження. Такі вчителі мають розвинене вміння дбайливо ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших учасників освітнього процесу. Вони вміють вчасно розпізнавати й нейтралізувати вплив на здоров'я руйнівних чинників та вживати необхідних заходів. Їм часто вдається правильно визначати причини виникнення проблем із власним здоров'ям та здоров'ям інших учасників освітнього процесу. Їх професійна відповідальність та саморегуляція стану здоров'я розвинені належним чином. Учителі часто можуть продуктивно організувати діяльність щодо власного професійно-особистісного розвитку у сфері здоров'язбереження, розуміють свою роль в освітньому середовищі, часто намагаються підтримувати привабливий позитивний імідж педагога.

Учителі з *ініціативним (високим)* рівнем ЗЗК всебічно розуміють її значимість для професійної діяльності педагога; вони постійно цікавляться здоров'язбережувальними аспектами професійно-педагогічної діяльності й ефективними здоров'язбережувальними технологіями і засобами організації педагогічної діяльності та взаємодії. Цих учителів відрізняють з-поміж інших колег розвинені професійно необхідні особистісні якості, які в них сформовані на досить високому рівні. Спрямованість на безперервний розвиток і саморозвиток у здоров'язбережувальній сфері є яскраво вираженою.

Учителі основної школи з таким рівнем мають стійку позитивну мотивацію до професійно-педагогічної діяльності на засадах здоров'язбереження, прагнуть до самовдосконалення та ведуть здоровий спосіб життя. У системі їх життєвих цінностей найвище місце свідомо посідає здоров'я, а здоров'язбереження є панівним серед світоглядних орієнтацій.

Такі вчителі ґрунтовно обізнані щодо вимірів здоров'я людини і мають міцні знання з теоретичних аспектів здоров'язбереження учасників освітнього процесу. Вони мають систему динамічних знань про способи збереження і зміцнення здоров'я дітей та підлітків, а також – про причини виникнення й розвитку професійних захворювань учителів та профілактику основних ризиків. Їхні знання про основні напрями здоров'язбережувальної професійно-педагогічної діяльності вчителя основної школи дозволяють ефективно вирішувати багато професійно спрямованих завдань.

Учителі вміють ефективно використовувати здоров'язбережувальні технології й ініціюють здійснення своєї професійно-педагогічної діяльності на засадах превентивного здоров'язбереження. Такі вчителі вміють правильно визначати причини виникнення проблем зі здоров'ям, а також – давати цілісну оцінку загального стану свого здоров'я та здоров'я інших учасників освітнього процесу; уміють виявляти, адекватно оцінювати й нейтралізувати вплив на здоров'я зовнішніх та внутрішніх негативних чинників. Вони здатні вживати заходів для поліпшення власного здоров'я та професіоналізму, продуктивно організовувати діяльність щодо власного професійно-особистісного розвитку у сфері здоров'язбереження, усвідомлюють свою роль в освітньому середовищі, завжди підтримують привабливий позитивний імідж педагога.

Висновок. Узагальнення результатів педагогічної, психологічної, медичної літератури уможливорює висновок, що розвиненість здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи можна оцінити за показниками, які характеризують взаємодію її основних структурних компонентів, зокрема мотиваційно-ціннісного, когнітивного та

технологічно-діяльнісного. Використання зазначених показників уможливило визначення трьох рівнів прояву досліджуваної компетентності вчителів основної школи: базового, достатнього, ініціативного.

Перспективи подальших досліджень. Використання в подальшому дослідженні педагогічного моделювання дозволить розробити і графічно відобразити провідні компоненти системи післядипломної освіти, використання яких, на наше переконання, уможливить підвищення ефективності процесу розвитку здоров'язберезувальної компетентності вчителів основної школи та буде спрямована на досягнення позитивної динаміки в розвитку досліджуваної професійно-особистісної якості вчителів-предметників ЗЗСО II ступеня.

Вбачаємо, що розвиток здоров'язберезувальної компетентності вчителів основної школи в системі післядипломної освіти можливий завдяки використанню певних методів і технологій навчання та комбінуванню різних форм освіти, що також зумовлює необхідність їх подальшого теоретичного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

- Башавець, Н. А. (2013). Здоров'язберезувальна компетентність майбутнього фахівця як основа його культури. *Наука і освіта. Педагогіка*, 1-2, 120-122 (Bashavets, N. A. (2013). Health-saving competence of the future specialist as the basis of his culture. *Science and education. Pedagogics*, 1-2, 120-122).
- Дрижак, В. В., Єрмак, С. М. (2019). Освіта дорослих у контексті концепції розвитку педагогічної освіти. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*, 2 (158), 15-20 (Серія: Педагогічні науки) (Dryzhak, V., Yermak, S. (2019). Education of adults in the context of the concept of development of pedagogical education. *Bulletin of Chernihiv national pedagogical university named after T. H. Shevchenko*, 2 (158), 15-20).
- Ізюмська, Т. О. (2013). *Розвиток здоров'язберезувальної компетентності в педагогічних працівників*. Режим доступу: <https://www.slideshare.net/lanalana63/ss-18660489>. (Iziomska, T. O. (2013). *Development of health-saving competence in teaching staff*. Retrieved from: <https://www.slideshare.net/lanalana63/ss-18660489>.)
- Міністерство освіти і науки України. *Концепція розвитку педагогічної освіти*: Наказ №776 від 16.07.2018. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>. (*The Ministry of Education and Science of Ukraine. The Concept of Development of Teacher Education*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.)
- Лянной, М., Рибалко, П., Ганчева, В., Красілов, А. (2019). Методика управління фізкультурно-оздоровчою діяльністю в сучасних закладах середньої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (88), 280-289 (Liannoi, M., Rybalko, P., Hanchieva, V., Krasilov, A., (2019). Methodology of management of physical culture and health improvement activity in modern

institutions of secondary education. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 4 (88), 280-289).

Микитюк, О. М. (2009). Проблеми формування здоров'язберігаючої компетентності учителів в умовах навчально-виховного процесу. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 4, 76-79 (Mykytiuk, O. M. (2009). Problems of formation of health-saving competence of teachers in conditions of teaching process. *Pedagogics, psychology and medical-biological problems of physical education and sport*, 4, 76-79).

Мультимедійний навчальний курс «Освіта на основі життєвих навичок» (Адвокаційний модуль для керівних кадрів). *Глосарій*. Режим доступу: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/glossary/206>. (Multimedia training course "Education based on life skills" (Advocacy module for executives). *Glossary*. Retrieved from: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/glossary/206>).

Програма навчального модуля «Основи формування соціальної і здоров'язбережувальної компетентності учнів» (очно-дистанційна форма навчання). (2018). *Портал превентивної освіти*. Режим доступу: <http://autta.org.ua/files/files/ch%CF%F0%EE%F4%B3%EB%FC%20%CF%EE%FF%F1%ED%FE%E2%E0%EB%FC%ED%E0%20%E7%E0%EF%E8%F1%EA%E0%20%D0%E5%F1%F3%F0%F1%ED%B3%20%EC%E0%F2%E5%F0%B3%E0%EB%E8%20%CE%D1%C7%CA.pdf>.

(Program of the module "Fundamentals of Forming Social and Health-saving Competence of Students" (full-time distance learning). (2018). *Preventive education portal*. Retrieved from:

<http://autta.org.ua/files/files/ch%CF%F0%EE%F4%B3%EB%FC%20%CF%EE%FF%F1%ED%FE%E2%E0%EB%FC%ED%E0%20%E7%E0%EF%E8%F1%EA%E0%20%D0%E5%F1%F3%F0%F1%ED%B3%20%EC%E0%F2%E5%F0%B3%E0%EB%E8%20%CE%D1%C7%CA.pdf>.

Тогочинський, О. (2019). Здоров'язбережувальна компетентність як світоглядна орієнтація майбутніх працівників пенітенціарної системи. *Молодь і ринок*, 1 (168), 6-12 (Tohochynskiy, O. (2019). Health-saving competence as an outlooking orientation of future employees of the penitentiary system. *Youth and market*, 1 (168), 6-12).

Український педагогічний словник (1997). Київ: Либідь (Ukrainian pedagogical dictionary (1997). Kyiv: Lybid).

Успенська, В. М. (2015). Модель розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у процесі підвищення кваліфікації. *Імідж сучасного педагога*, 2 (151), 15-19 (Uspenska, V. M. (2015). The model of professional competence development of health basics teachers in the training process. *Image of a modern teacher*, 2 (151), 15-19).

Шеян, М. О. (2018) Критерії, показники та рівні здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти. *Молодий учений*, 9 (61), 74-78 (Sheian, M. O. (2018). Criteria, indicators and levels of development of the health-saving competence of teachers of basic secondary school in the system of postgraduate pedagogical education. *Young scientist*, 9 (61), 74-78).

РЕЗЮМЕ

Железнова Татьяна. Структурно-компонентный состав и критериальные характеристики уровней здоровьесберегательной компетентности учителей основной школы.

Статья посвящена освещению проблемы характеристики критериев и показателей здоровьесберегательной компетентности учителя основной школы, позволяющей оценить уровни ее сформированности в соответствии с обозначенными структурными компонентами. В результате исследования в

структуре здоровьесберегательной компетентности учителя основной школы автор статьи выделил мотивационно-ценностный, когнитивный и технологично-деятельностный компоненты, в соответствии с которыми обоснованы критерии и показатели. Анализ результатов научных исследований проблемы и проведенных опросов стал основанием для формирования перечня профессионально-личностных качеств и способностей учителей основной школы, которые целесообразно развивать в условиях последипломного педагогического образования с целью усовершенствования качества их здоровьесберегательной деятельности.

Ключевые слова: *здоровьесберегательная компетентность учителя основной школы, компонент, компонентный состав, критерий, уровень, критериально-уровневая характеристика, образовательная среда, система последипломного педагогического образования.*

SUMMARY

Zheleznova Tetiana. Structural-component composition and criterial characteristics of levels of health-saving competence of the basic secondary school teachers.

Introduction. The article focuses on the scientific approaches to solving the problem of characterization of criteria and indicators of health-saving competence of the basic secondary school teacher to identify its levels and develop in the system of postgraduate pedagogical education.

The purpose of the article is to characterize the criteria and indicators of the health-saving competence of the basic secondary school teacher in assessing the level of its formation according to its structural components.

Methods of research: theoretical (analysis of scientific sources for comparison of different views on the problem under consideration for the conclusion of criteria characteristics of levels of manifestation of health-saving competence), empirical (questionnaire, expert evaluation).

Results. The analysis of scientific research on the problem and results of the conducted surveys made it possible to form a list of professional-personal qualities and abilities of the basic secondary school teachers, which it is expedient to develop in the conditions of postgraduate pedagogical education in order to improve the quality of their health care activities.

As a result of research into the structure of health-saving competence of the basic secondary school teacher the author of the article identified three components, according to which the criteria and indicators are substantiated:

- motivational and value component – positive motivation for professional and pedagogical activity on the basis of health-saving and striving for its improvement, awareness of the value of health and health-saving as a worldview orientation (the criteria are motivation for health and professional care and life saving and care to the health of all participants in the educational process);

- cognitive component – knowledge about health and health preservation of participants in the educational process, the main directions of health-saving activities of basic secondary school teachers (the criterion is formation of a system of dynamic knowledge about health, ways of its preservation and strengthening, about the pedagogical basis for creating health-saving educational environment);

- technological-activity component – skills in the use of health-saving technologies and implementation of professional and pedagogical activities on the basis of preventive health-saving (the criterion is formation of the ability to take care of the health of all participants in the educational process).

Conclusion. Summarizing the results of the pedagogical, psychological, medical literature makes it possible to conclude that development of health-saving competence of the basic secondary school teacher can be estimated by indicators that characterize interaction of its basic structural components: motivational-value, cognitive and technological-activity.

Key words: health-saving competence of the basic secondary school teacher, component, component composition, criteria, level, criterion-level characteristic, educational environment, system of postgraduate pedagogical education.

УДК 373.2.064.1

Ірина Іонова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-9284-9308

Ганна Корінна

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-8327-0951

DOI 10.24139/2312-5993/2019.06/266-276

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМ'Ї В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Питання соціально-педагогічного супроводу сім'ї є актуальним на сьогоднішній день. Вивчення цього питання обґрунтовується низкою причин, серед яких: складні сімейні стосунки; неготовність молоді до виконання батьківських обов'язків; відсутність підготовки батьків до виконання батьківських обов'язків; руйнування усвідомлення молодими людьми цінності батьківства та материнства тощо. У статті подано результати наукових пошуків, що дозволило розкрити теоретичні аспекти сімейного виховання, визначити особливості процесу соціально-педагогічного супроводу сім'ї соціальним педагогом. На основі наукової літератури зазначено, що соціально-педагогічний супровід в системі освіти спрямований на створення соціальних умов для задоволення законних інтересів, свобод, реалізації права дитини на освіту, її розвиток і сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї й суспільства у вихованні дітей, їхній адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам. Також визначено, що соціально-педагогічний супровід сім'ї в закладах освіти відбувається поетапно, а саме: підготовчий етап, етап здійснення соціально-педагогічного супроводу, завершення соціально-педагогічного супроводу. Однак, це питання не вичерпує всіх аспектів проблеми, перспектива подальших досліджень – це розробка програми соціально-педагогічного супроводу сім'ї в закладах освіти.

Ключові слова: сім'я, суспільство, дитина, соціально-педагогічний супровід, соціальний педагог, заклад освіти.

Постановка проблеми. Суспільні трансформації останніх десятиліть в Україні зумовили корінні зміни змісту соціальних зв'язків і взаємин, реорганізацію усталених структур життєдіяльності людини та соціальних